

УДК 811.133.1'367

Ольга Станіслав

КОГНІТИВНА ПЛОЩИНА ДОСЛІДЖЕННЯ СЕПАРАТИЗАЦІЇ ТА КОГЕЗІЇ (НА МАТЕРІАЛІ СИНТАКСИСУ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

Запропоновано розглянути проблему синтаксичних зв'язків (когезію та сепаратизацію) у новому фокусі дослідження – з погляду когнітивного аналізу. На матеріалі сучасної французької мови з'ясовано механізми формування, сприйняття та інтерпретації знань на основі синтаксичної когезії та сепаратизації. Методологічні основи проведеного дослідження ґрунтуються на таких домінантах сучасної парадигми гуманітарних знань, як антропоцентризм, функціоналізм, прагматизм. Обґрунтовано, що національна інформація певного етапу культурного розвитку відображається на синтаксичному рівні через формальні засоби – структуру тексту і його складові одиниці. Активізацію тих чи тих синтаксичних конструкцій в окремі історичні періоди, виникнення нових способів структурування думки можна пояснити впливом на мову соціокультурних чинників. Встановлено, що когезія репрезентує синтаксичні структури класичного синтаксису. Базуючись на принципах логіки, нормативності, синтаксичної ієрархії, вони формують, насамперед, аналітичне, точне, прагматичне мислення реципієнтів. Сепаратизація, представляючи синтаксичні структури актуалізуючого синтаксису, характеризується нестандартністю синтаксичних конструкцій, високою експресивністю висловлення, розширенням його інформативних меж. Сепаратизація сприяє розвитку образного, чуттєвого, абстрактного мислення у реципієнтів.

Ключові слова: класичний синтаксис, когезія, актуалізуючий синтаксис, сепаратизація, синтаксис розмовного мовлення, когнітивний аспект аналізу, логічне мислення, чуттєво-образне сприйняття, синтаксичний синтез когезії та сепаратизації.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сучасному етапі розвитку наукового знання спостерігаємо посилений інтерес до вивчення аспектів мови, пов'язаних із мисленням, процесами пізнання світу та інтерпретації знань про цей світ, тобто з дослідженнями мови в її когнітивній функції. Власне когнітивна функція пояснює механізми передачі знань засобами мови, аналізує мовні факти та явища з погляду того, як вони відображають бачення і сприйняття світу мовцем, способи інтерпретації знань у різних зразках дискурсу тощо.

Зазначимо, що в основі когнітивного підходу вивчення мови визначальним є антропоцентричний чинник, відповідно до якого в процесах формування знань особлива роль належить людині як носію мови, що володіє певним досвідом. Саме мовець, який пізнає світ та отримує знання, здатен конструювати значення мовних одиниць; саме мовець свідомо (або несвідомо) здійснює вибір мовних засобів вираження для опису тієї чи тієї ситуації. Таке твердження створює підґрунтя для вивчення мови у тісному взаємозв'язку з людиною, її інтелектом, мисленнєвими процесами та пізнавальними механізмами, які вона здійснює.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. У руслі когнітивного підходу проблема інтерпретації знань на рівні синтаксису залишається актуальним об'єктом вивчення для мовознавців. Наразі питання синтаксичних засобів, конструктивних синтаксичних моделей, особливостей їх використання під час формування та передачі знань не знайшли свого остаточного розв'язання, а отже, потребують усебічного розгляду. У сфері когнітивістики є низка важливих напрацювань таких учених, як: В. Адмоні, М. Болдирєв, Г. Грайс, О. Кубрякова, О. Покровська, Б. Рассел, Л. Фурс, О. Хомська й інших, які слугуватимуть базисом, основою нашого дослідження. У царині синтаксису французької мови вагомими є роботи О. Андрієвської, Ш. Баллі, В. Гака, О. Реферовської, Л. Теньєра, Н. Шигаревської, М. Коена.

Мета і завдання статті. У контексті означеної проблеми, на матеріалі сучасної французької мови, маємо на меті проаналізувати у когнітивній площині дві синтаксичні категорії – когезію та сепаратизацію. У своїй розвідці з'ясуємо, як когезія та сепаратизація формують, передають знання, виражають суб'єктивну оцінку й емоційне сприйняття висловлення. Досягнення мети

дослідження та виконання поставлених у ній завдань зумовили використання таких загальнонаукових методів: спостереження, опис, систематизація, порівняльний аналіз, узагальнення тощо. Крім того, залучено такі лінгвістичні методи аналізу: структурний, функціональний, когнітивний.

Для розкриття функціональних можливостей когезії та сепаратизації в межах когнітивного підходу були застосовані також філософські принципи логічності, зв'язності, структурної ієрархії, взаємозв'язку мови й мислення, мови і свідомості. Методологічні основи дослідження ґрунтуються на таких домінантах сучасної парадигми гуманітарних знань, як антропоцентризм, функціоналізм, прагматизм. Комплексне використання різних методів і методик дало змогу всебічно розглянути означену проблему.

Виклад основного матеріалу дослідження й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На наш погляд, синтаксична будова мови безпосередньо співвідноситься зі способами світобачення, світорозуміння, сприйняття картини світу загалом, які, своєю чергою, визначаються впливом тих історичних, суспільних, культурних процесів, що відбуваються у соціумі. Національна інформація певного етапу культурного розвитку відображається на синтаксичному рівні через формальні засоби – структуру тексту і його складові одиниці. Активізація тих чи тих синтаксичних конструкцій в окремі історичні періоди, виникнення нових способів структурування думки пояснимо впливом на мову соціокультурних чинників. Отже, текст, а також синтаксис відображають конкретний стан мови і культури на певному етапі їх розвитку, тобто визначають лінгвокультурну ситуацію.

Поділяємо думку О. Покровської, яка є автором концепції лінгвокультурологічного опису синтаксису, згідно з якою соціодинаміка культури проявляється в зміні культурних парадигм – антропоцентричної (цивілізаційної) та біокозмичної (антицивілізаційної) [3, 45–53].

Першій парадигмі властиві логіка, мораль, упорядкованість, пропорційність, гармонія. В мові вона характеризується класично правильними фразами, синтаксично завершеними конструкціями, ієрархічною організацією одиниць мови, нормативністю, стилістичною диференційованістю (явища класичного синтаксису). Другій парадигмі властиві хаотичність, фрагментарність, безсистемність, дисгармонія, диспропорція, варіативність, що проявляються на рівні синтаксичної будови мови в порушенні ієрархічної організації синтаксичних одиниць, у розбіжностях між граматичним та актуальним членуванням речення, у недотриманні синтаксичної зв'язності (явища актуалізуючого синтаксису).

Беручи за основу означену концепцію, можна припустити, що когезія, як синтаксична категорія, характерна здебільшого для антропоцентричної культурної парадигми, а сепаратизація відображає загальні тенденції біокозмичної парадигми. Розглянемо більш детально особливості структури та функціонального навантаження означених синтаксичних структур сучасної французької мови у межах когнітивного пошуку.

Зауважимо, що *когезія* – це синтаксичний зв'язок, що забезпечує граматичну зв'язність речень, змістову цілісність, структурну завершеність і адекватну інтерпретацію надфразової єдності. Термін запозичений з фізики й уведений в обіг лінгвістики мовознавцями Р. Бонграндом, В. Дресслером, М. Холлідеем. Зазвичай, когезія (від латин. слова *cohaesus*, що означає *бути зв'язаним, сполученим, зчепленим, примикати*) позначає структурно-граматичний різновид зв'язності тексту.

Щодо синтаксичних засобів вираження когезії у французькій мові, то варто зазначити, що вони досить численні й різноманітні. Дослідження засвідчило, що серед основних засобів можна виокремити: займенники та їх антициденти, анафоричні зв'язки, артиклі, дейксис, сполучники, повтори, порядок слів, еліпсис, синтаксичні відношення сурядності й підрядності, конектори, які вказують на часові відношення, конектори, що маркують просторові зв'язки та багато інших. Для прикладу, проаналізуємо такий фрагмент:

1. *Le lendemain, comme nous prenions ensemble notre café après le déjeuner, Mme Villier téléphona à Philippe.* 2. *Je compris, par les réponses, qu'elle avait parlé à son mari, qu'il approuvait ce projet et que tous deux viendraient en Suisse avec nous.* 3. *Je constatai que Philippe n'insistait pas et qu'il décourageait même les Villier.* 4. *Mais sa dernière phrase fut: "Eh bien, alors, nous serons ravis de*

vous retrouver là-bas”. 5. *Il raccrocha le récepteur et me regarda, un peu gêné* (A. Maurois. *Climats*, p. 168).

У цьому разі спостерігаємо когезію із ланцюжковим зв'язком, який передбачає, що кожне наступне речення залежне від попереднього і водночас виступає головним реченням щодо того, що слідує за ним. Інакше кажучи, кожне речення в тексті (крім останнього) є і головним, і другорядним. Рема попереднього речення (R) є темою (T) наступного речення: 1 T + 2 R. 2 T + 3 R. 3 T + 4 R. 4 T + 5 R.

Усі речення зв'язані між собою послідовно, як ланки (кільця) в ланцюжку. Як правило, ланцюжкова зв'язність використовується в оповідних надфразових єдностях. У наведеному уривку рема попереднього речення стає темою речення, що слідує за ним: *nous prenions notre café ... – Mme Villier téléphona ... – je compris ... – Philippe n'insistait ... – sa dernière phrase ... – il raccrocha le récepteur...* Речення, послідовно зчіплюючись між собою, системно зв'язують ланцюг подій представленої оповіді. Такі синтаксичні прийоми вважають логічними, оскільки укладаються в логіко-філософські поняття – поняття послідовності, зв'язності, часових, просторових, причинно-наслідкових відносин. У плані когнітивних процесів – інформація надходить поступово, вона легко декодується і адекватно інтерпретується мовцем.

Відомо, що речення – це складний знак, формальна сторона якого представлена конструктивною схемою, а змістова – пропозицією. Закріплення за конструкцією певного стереотипу – особливо важливе для французької мови, оскільки характеризується фіксованим, прямим порядком слів. Суворі фіксованість порядку слів у французькій мові на зразок: *pidmet – присудок – прямий додаток – непрямий додаток – обставина місця – обставина часу* може і спрощувати, і значно ускладнювати когнітивні зусилля мовця. Конструкції класичного синтаксису існують на ментальному рівні як незалежні граматичні сутності, як інтегровані цілісності, як схематичні моделі. Базуючись на принципах логіки, нормативності, синтаксичної ієрархії, вони формують, передусім, аналітичне, а також і образне мислення комунікантів.

На противагу когезії, **сепаратизацію** розуміємо як такий прийом експресивного синтаксису письмової мови, в процесі якого речення ділиться на самостійні відрізки (комунікативні одиниці), що графічно й інтонаційно виділені як окремі речення, але тісно зв'язані семантично і, як наслідок, утворюють нову надфразову єдність – сепаратизовану конструкцію [1, 77–78]. Особливістю сепаратизованої фрази є те, що її основа (базисна частина) не відображає всієї повноти змісту висловлення, яке поступово, відповідно до свого формування, наділяється новими деталями, доповненнями, що особливим чином прикріплюються до раніше сказаного й інтонаційно завершеного речення. Сепаратизовані структури характеризуються певною хаотичністю, фрагментарністю, порушенням ієрархічних синтаксичних зв'язків:

Un humour... Un humour féroce. Macabre. Macabre et candide. Une sorte d'innocence. Clair. Sombre. Perçant. Confiant. Souriant. Humain. Impitoyable. Sec. Moite. Glacé. Brûlant. Il me transporte dans un monde irréel (N. Sarraute. *Les Fruits d'Or*, p. 127).

Paraît trente-cinq ans. Taille moyenne. Les épaules fortes. Visage presque rectangulaire. Les yeux sombres et droits, mais les mâchoires saillantes. Le nez fort est régulier. Cheveux noirs coupés très courts (A. Camus. *Théâtre, Récits*, p. 1125).

У комунікативно-когнітивні процеси проникає емоційна сфера сприйняття висловлення. Як наслідок, змінюється характер звичних мисленевих операцій, відбувається переосмислення денотативної ситуації, переоцінка пропозиції. Аспекти емоційного висловлення формують, насамперед, образне, чуттєве, абстрактне мислення у реципієнта.

Крім того, в результаті сепаратизації відбувається мовна компресія, реалізується принцип мовленнєвої економії, оскільки власне сепаратизовані структури сприяють значному скороченню розмірів синтаксичних конструкцій, лаконізму викладу інформації, чим пришвидшують та спрощують їх перцепцію. За допомогою сепаратизації мовець виокремлює потрібну йому інформацію, додає семантичні акценти, наголошує на них, підсилює, розвиває або ж уточнює деталі висловлення:

Je combattrai pour l'Homme. Contre ses ennemis. Mais aussi contre-moi (A. de Saint-Exupéry. *Œuvres*, p. 130).

Il le fera, il le fait d'enthousiasme. Aujourd'hui (H. Bazin. Au nom du fils, p. 330).

Il me reste une question à poser. La plus grave de toutes... (H. Troyat. Le marchand de masques, p. 18).

Сепаратизовані конструкції викликають ефект невимушеності, створюють особливий ритм оповіді й тим самим руйнують мовні стандарти та шаблони. Вони є типовими для неспішної розмовної мови, звідки вони проникають у письмовий літературний узус. Сепаратизовані структури вводяться свідомо письменниками у художню літературу і стають характерологічними рисами сучасного французького синтаксису [2, 12]. Як будь-яке наближення до розмовної мови, ці явища значно поживляють літературний виклад, роблять його більш яскравим і емоційно забарвленим:

Dans ces yeux d'écureuil traqué, qui mesure le vide, qui hésite à sauter, luit quelque chose de plus que la peur. Quelque chose de plus dur, de plus coupant (H. Bazin. Au nom du fils, p. 15).

Elle donne à manger à un poney au Jardin d'acclimatation, elle tient une raquette à la main et fait mine de lancer une balle, elle se dresse en maillot de bain sur une plage ensoleillée. Toujours souriante, toujours provocante (H. Troyat. Le marchand de masques, p. 180).

Активізація у письмовій мові розмовних конструкцій зумовлена і соціальними чинниками (демократизація суспільства), і культурними процесами (біокосмічна, антицивілізаційна парадигма, за О. Покровською).

Розглянемо ще кілька прикладів:

Quand on vit, il n'arrive rien. Les décors changent, les gens entrent et sortent, voilà tout. Il n'y a jamais de commencements... Après ça, le défilé recommence, on se remet à faire l'addition des heures et des jours. Lundi, mardi, mercredi. Avril, mai, juin. 1924, 1925, 1926.

Ça, c'est vivre (J.-P. Sartre. Nausée, p. 61).

Nous sortons. Elle me dit encore: "Je vais chez vous. Votre femme. Brune, naturellement. Petite. Jolie. Tiens, il y a près d'elle un chien. Peut-être aussi, mais ailleurs, un chat (exact). Pour l'instant, je ne vois rien d'autre" (A. Breton. Nadja, p. 47).

Сепаратизовані другорядні члени речення створюють синкопний, рваний ритм, пришвидшений (або уповільнений) темп оповіді, в результаті чого виникає типова бездієслівна динаміка, енергія. У такому разі інформація реципієнту надходить фрагментарно, порційно; когнітивні процеси структурують думку відповідно до її акумулювання.

Як бачимо, структурно такі синтаксичні конструкції є неповними, однак семантично вони є достатніми та повноцінними синтаксичними одиницями, що формують висловлення й утворюють одну загальну, цілісну мовну картину.

Підкреслимо, що сепаратизація належить до таких нестандартних, актуалізуючих структур сучасного синтаксису французької мови, які підвищують експресивність, емоційну насиченість тексту, формують його модальну тональність. Розділяючи висловлення, сепаратизовані фрази структурують своєрідним чином думку мовця, спрямовують її на актуалізацію семантики окремих синтаксичних одиниць, чим забезпечують адекватне сприйняття тексту загалом.

Отже, компресія мовних засобів, композиційна реорганізація синтаксичних конструкцій, висока експресивність, що характеризують сепаратизацію, сприяють ефективним когнітивним процесам мовця, розвивають не лише його ментальну, але й емоційну сфери перцепції та інтерпретації висловлення.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Узагальнюючи вищесказане, відзначимо, що сепаратизація та когезія – це дві протилежні, різнопланові за своєю структурою синтаксичні універсалиї. Одна з них (когезія) слугує укріпленню, удосконаленню структурних ознак речення, забезпечує логічну зв'язність і синтаксичну цілісність структури; інша (сепаратизація) – начебто руйнує визначальні характеристики висловлення, проте розширює його інформативність, афективність і комунікативні можливості [4, 21].

Новітні тенденції розвитку мови засвідчують, що ці дві мовні одиниці успішно співіснують і корелюють у синтаксисі французької мови. Сепаратизація формує чуттєво-образне сприйняття, емоційне освоєння інформації, що надходить до реципієнта. Натомість когезія забезпечує логічне, послідовне, системне освоєння знань. Отже, можна стверджувати, що сепаратизація і когезія у

своєму синтезі виступають вагомими чинниками організації, інтерпретації та оцінки семантичного простору тексту в когнітивній площині.

Проведена лінгвістична розвідка далеко не вичерпує поставлених завдань, однак дозволяє окреслити новий вектор знань у когнітивістиці.

Джерела та література

1. Акимова Г. Н. Новое в синтаксисе современного русского языка / Г. Н. Акимова. – М. : Высш. шк., 1990. – 160 с.
2. Андриевская А. А. Явления «сепаратизации» в стилистическом синтаксисе современной французской художественной прозы / А. А. Андриевская // Филологические науки. – 1969. – № 3. – С. 77–83.
3. Покровская Е. А. Этапы развития русского синтаксиса в лингвокультурологическом аспекте / Е. А. Покровская // Русский язык. – 2001. – № 8 (62). – С. 45–53.
4. Реферовская Е. А. Синтаксис современного французского языка / Е. А. Реферовская. – Л. : Наука, 1969. – 236 с.
5. Bazin H. Œuvres / Hervé Bazin. – Éditions Bernard Grasset, 1972. – 282 p.
6. Breton A. Nadja / André Breton. – P. : Éditions Gallimard, 1964. – 190 p.
7. Maurois A. Climats / André Maurois. – P. : Éditions Bernard Grasset, 1978. – 244 p.
8. Saint-Exupéry A. de. Terre des hommes [Ressource électronique] / Antoine de Saint-Exupéry. – P. : Gallimard, 2008. – 263 p. – Régime d'accès : <http://www.movi.com.ua/knigi-na-francuzkiy-mov>.
9. Sarraute N. Tropismes / Nathalie Sarraute. – P. : Éditions de Minuit, 1957. – 84 p.
10. Sartre J.-P. La nausée / Jean-Paul Sartre. – P. : Éditions Gallimard, 1998. – 239 p.
11. Troyat H. Le Marchand de masques / Henri Troyat. – P. : Éditions VDP, 1994. – 212 p.

References

1. Akimova, Galina. 1990. *Novoe v Sintaksise Sovremennogo Russkogo Yazyka*. Moskva: Vysshaya Shkola.
2. Andrievskaia, Aleksandra. 1969. "Yavleniia «Separatizatsyi» v Stilisticheskom Sintaksise Sovremennoi Frantsuzskoi Khudozhestvennoi Prozy". *Filologicheskie Nauki*, 3: 77–83.
3. Pokrovskaya, Elena. 2001. "Etapy Razvitiia Russkogo Sintaksisa v Lingvokulturo-logicheskom Aspekte". *Russkii Yazyk*, 8 (62): 45–53.
4. Referovskaya, Elena. 1969. *Sintaksis Sovremennogo Frantsuzskogo Yazyka*. Leningrad: Nauka.
5. Bazin, Hervé. 1972. *Œuvres*. Paris: Éditions Bernard Grasset.
6. Breton, André. 1964. *Nadja*. Paris: Éditions Gallimard.
7. Maurois, André. 1978. *Climats*. Paris: Éditions Bernard Grasset.
8. Saint-Exupéry, Antoine. 2008. *Terre des hommes*. Paris: Gallimard.
9. Sarraute, Nathalie. 1957. *Tropismes*. Paris: Éditions de Minuit.
10. Sartre, Jean-Paul. 1998. *La nausée*. Paris: Éditions Gallimard.
11. Troyat, Henri. 1994. *Le Marchand de masques*. Paris: Éditions VDP.

Станислав Ольга. Когнитивный аспект исследования сепаратизации и когезии (на материале синтаксиса французского языка). Рассмотрена проблема синтаксических связей (когезия и сепаратизация) в новом фокусе научного исследования – с точки зрения когнитивного анализа. На материале современного французского языка установлено механизмы формирования, восприятия и интерпретации знаний на основании синтаксической когезии и сепаратизации. Методологические основы проведенного исследования базируются на таких доминантах современной парадигмы гуманитарных знаний, как антропоцентризм, функционализм, прагматизм. Обосновано, что национальная информация определенного этапа культурного развития отображается на синтаксическом уровне через формальные средства – структуру текста и его составляющие единицы. Активизация тех или иных синтаксических конструкций в отдельные исторические периоды, возникновение новых способов структурирования мысли объясняются влиянием на язык социокультурных факторов. Установлено, что когезия представляет синтаксические структуры классического синтаксиса. На основе принципов логики, нормативности, синтаксической иерархии они формируют, прежде всего, аналитическое, точное, прагматическое мышление реципиентов. Сепаратизация, представляющая синтаксические структуры актуализирующего синтаксиса, характеризуется нестандартностью синтаксических конструкций, высокой экспрессивностью высказывания, расширением его информативных границ. Сепаратизация способствует развитию образного, чувственного, абстрактного мышления у реципиентов.

Ключевые слова: классический синтаксис, когезия, актуализирующий синтаксис, сепаратизация, синтаксис разговорной речи, когнитивный аспект анализа, логическое мышление, чувственно-образное восприятие, синтаксический синтез когезии и сепаратизации.

Stanislav Olha. Cognitive Plane of Study of Separation and Cohesion (on the Material of French Syntax). Research study proposes to consider the problem of syntactic relationships (cohesion and separation) in a new focus of

the study: from the point of view of cognitive analysis. The article describes the mechanisms of formation; perception and interpretation of knowledge on the basis of syntactic cohesions and separation on the material of modern french language. The methodological foundations of the study are based on such dominant features of the modern paradigm of humanitarian knowledge as anthropocentrism, functionalism, and pragmatism. It is substantiated that national information of a certain stage of cultural development is reflected on the syntactic level through the formal means – the structure of the text and its constituent units. The activation of certain syntactic constructions in separate historical periods, the emergence of new ways of structuring idea can be explained by the influence on the language of social and cultural factors. It is established that cohesion represents the syntactic structures of the classical syntax. First of all, they form analytical, precise, pragmatic thinking of recipients based on the principles of logic, normativity and syntactic hierarchy. Separation, representing the syntactic structure of the actualizing syntax, is characterized by non-standard syntactic constructions, high expressiveness of expression, and the expansion of its informative boundaries. Separation contributes to the development of figurative, sensory and abstract thinking in recipients.

Key words: classic syntax, cohesion, actualizing syntax, separation, syntax of spoken language, cognitive aspect of the analysis, logical thinking, sensual and imaginative perception, syntactic synthesis of cohesion and separation.